

Luys Lnyu®

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ
ՀՐԱՊԱՐԱԿՎԱԾ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԻ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԻՆԴԵՔՍԸ

Հաշվետվություն Համաշխարհային տնտեսական համաժողովի կողմից
հրապարակված «Ճանապարհորդության և զբոսաշրջության
զարգացման ինդեքս-2026» զեկույցի հիման վրա

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	1
2. ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.....	3
3. ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿՆ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ.....	6
4. ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ.....	8
5. ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՀԱՄԱԴՐՈՒՄՆԵՐ	12
6. ԱՄՓՈՓՈՒՄ	15
ՀԱՎԵԼՎԱԾ	19

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ

ԱՄԷ	Արաբական Միացյալ Էմիրություններ
ԱՄՆ	Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ
ԵԱՏՄ	Եվրասիական տնտեսական միություն
ԽՍՀՄ	Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միություն
ՀԲ	Համաշխարհային բանկ
ՀՆԱ	Համախառն ներքին արդյունք
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ՀՏՀ	Համաշխարհային տնտեսական համաժողով
ՃՀՄԻ	Ճանապարհորդության և զբոսաշրջության մրցունակության ինդեքս
ՃՀԶԻ	Ճանապարհորդության և զբոսաշրջության զարգացման ինդեքս
ՃՀ	Ճանապարհորդություն և զբոսաշրջություն
ՃՀԶԻ-2026	«Ճանապարհորդության և զբոսաշրջության զարգացման ինդեքս - 2026» զեկույց
ՄԱԿԶՀԿ	Միավորված ազգերի կազմակերպության Զբոսաշրջության համաշխարհային կազմակերպություն
ՅՈՒՆԵՍԿՕ	Միավորված ազգերի կազմակերպության կրթական, գիտական և մշակութային կազմակերպություն
ՌԴ	Ռուսաստանի Դաշնություն
ՏՀՏ	Տեղեկատվական և հեռահաղորդակցության տեխնոլոգիաներ

1. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ժամանակակից տնտեսությունում ճանապարհորդության և զբոսաշրջության (ՃՁ) զարգացած ոլորտի առկայությունը հանդիսանում է տնտեսական համակարգերի դիմակայունության, դիվերսիֆիկացիայի և կայուն աճի կարևորագույն նախապայմաններից մեկը: Ոլորտի զարգացածության մակարդակով էապես պայմանավորված են երկրի տնտեսական ակտիվությունը, զբաղվածության մակարդակը և միջազգային ինտեգրումը: Այն էական ազդեցություն ունի արտարժույթային ներհոսքերի ապահովման, մասնավոր ներդրումների ներգրավման և հարակից բազմաթիվ ճյուղերի (տրանսպորտ, կացության և հանրային ապահովման ծառայություններ, ժամանց) զարգացման վրա: Զբոսաշրջությունն ունի նաև զգալի սոցիալ-մշակութային նշանակություն՝ նպաստելով տարածքային համաչափ զարգացմանը, աշխատատեղերի ստեղծմանը, փոքր ու միջին բիզնեսի ակտիվացմանը և երկրների միջև մշակութային կապերի ամրապնդմանն ու միջմշակութային երկխոսությանը:

Համաշխարհային տնտեսության առջև ծառացած ներկայիս մարտահրավերների (գնաճային ճնշումներ, աշխատուժի դեֆիցիտ, աշխարհաքաղաքական տեղաշարժեր, ենթակառուցվածքային խնդիրներ) պայմաններում ոլորտի արդյունավետ կառավարումը պահանջում է հիմնավորված և ռազմավարական մոտեցումներ: Այս համատեքստում, նկատի ունենալով, որ ՃՁ ոլորտը չափազանց զգայուն է արտաքին գործոնների, մակրոտնտեսական տատանումների, աշխատաշուկայի կառուցվածքային դեֆիցիտի և անվտանգային ռիսկերի նկատմամբ, առաջնային կարևորություն են ստանում զբոսաշրջային միջավայրի մրցունակության և զարգացածության աստիճանի չափումն ու գնահատումը: Սովորաբար, երկրների ազգային կառույցները պարբերաբար իրականացնում են հետազոտություններ, որոնց նպատակն է վերհանել ոլորտի զարգացման առկա խոչընդոտները և նախանշել դրանց հաղթահարման ուղիները: Այնուամենայնիվ, զբոսաշրջության վերազգային բնույթով պայմանավորված՝ միայն ազգային վիճակագրական հետազոտությունները բավարար չեն ոլորտային խնդիրների խորքային պատճառները վերհանելու, առավել ևս միջերկրային և միջժամանակային համադրումներ կատարելու համար: Այս առումով մեծապես կարևորվում են միջազգային հեղինակավոր կառույցների կողմից մշակված համընդհանուր մեթոդաբանություններն ու գործիքակազմերը, որոնք հնարավորություն են տալիս ոչ միայն իրականացնելու միջերկրային և միջժամանակային ճշգրիտ համադրումներ, այլև վերհանելու ոլորտի ուժեղ ու թույլ կողմերը և նախանշելու ոլորտային բարեփոխումների առաջնահերթությունները:

ՃՁ ոլորտի գնահատման և վերլուծության առավել հայտնի և հեղինակավոր միջազգային ուսումնասիրություններից է Համաշխարհային տնտեսական

համաժողովի (ՀՏՀ) կողմից երկամյա պարբերականությամբ հրապարակվող «Ճանապարհորդության և զբոսաշրջության զարգացման ինդեքս» զեկույցների շարքը: Շարքի առաջին զեկույցը հրապարակվել է 2022 թվականին: Այն նվիրված է տարբեր երկրների տարածաշրջանների ու երկրների խմբերի ՃՀ ոլորտի զարգացումների ուսումնասիրությանը: Զեկույցի հիմնական ցուցանիշը Ճանապարհորդության և զբոսաշրջության զարգացման ինդեքսն է (ՃՀԻ), որը փոխարինել է 2007-2019թթ. հրապարակված «Ճանապարհորդության և զբոսաշրջության մրցունակության ինդեքս» (ՃՀՄԻ) զեկույցի նույնանուն հիմնական ցուցանիշին: Ի տարբերություն ՃՀՄԻ-ի ՃՀԻ-ի հիմնական նպատակն է գնահատել ոչ թե երկրի ընթացիկ զբոսաշրջային մրցունակությունը, այլ այն գործոններն ու քայլերը, որոնք ազդում են զբոսաշրջային միջավայրի կայունության, դիմակայունության և սոցիալ-տնտեսական զարգացման վրա:

Զեկույցն անդրադառնում է նախորդ հրապարակումից ի վեր տարբեր երկրների և տարածաշրջանների ՃՀ ոլորտում տեղի ունեցած զարգացումներին՝ նշելով արձանագրած առաջընթացը կամ հետընթացը: Ի դեպ, յուրաքանչյուր նոր զեկույցի հրապարակման շրջանակներում վերանայվում են նաև նախորդ զեկույցների տվյալները, որպեսզի ապահովվի դրանց համադրելիությունը:

«Լույս» հիմնադրամը, կարևորելով զեկույցների շարքի տեղեկատվական ու վերլուծական արժեքը, յուրաքանչյուր տարվա զեկույցի հրապարակումից հետո պատրաստում է դրա վերաբերյալ համապարփակ հաշվետվություն¹: Հաշվետվության սկզբում ներկայացվում են ՃՀԻ-ի էությունը, կառուցվածքը և հաշվարկման մեթոդաբանական հիմքերը: Այնուհետև ամփոփվում են համաշխարհային մակարդակում արձանագրված հիմնական արդյունքներն ու միտումները: Հաջորդիվ մանրամասն վերլուծվում է Հայաստանին վերաբերող տեղեկատվությունը, ինչից հետո կատարվում են տարբեր տարածաշրջանային և միջազգային համադրություններ: Հաշվետվությունն ավարտվում է դրա հիմնական արդյունքների ու եզրահանգումների ամփոփմամբ:

ՀՏՀ 2026 թվականի «Ճանապարհորդության և զբոսաշրջության զարգացման ինդեքս - 2026» զեկույցը² (այսուհետև՝ Զեկույց) հրապարակվել է օրերս: Այն ՃՀԻ-ի վերաբերյալ երրորդ զեկույցն է և ներառում է աշխարհի 110 երկիր: Զեկույցը պատրաստվել է Ցյուրիխի ապահովագրական խմբի (Zurich Insurance Group) հետ համագործակցությամբ:

¹ ՃՀԻ-ի վերաբերյալ «Լույս» հիմնադրամի նախորդ աշխատանքներին կարելի է ծանոթանալ այստեղ՝ <https://www.luys.am/index.php?m=publications&lang=arm...>

² Ամբողջական զեկույցը հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://reports.weforum.org/docs/WEF_Travel_and_Tourism_Development_Index_2026.pdf

Զեկույցում աշխարհի երկրները դասակարգված են 5 տարածաշրջանային խմբերում՝ «Ամերիկա», «Ասիա և խաղաղօվկիանոսյան երկրներ», «Եվրոպա և Եվրասիա» (Հայաստանն ընդգրկված է այս խմբում), «Մերձավոր Արևելք և Հյուսիսային Աֆրիկա» և «Ենթասահարական Աֆրիկա»: Համաձայն Զեկույցի՝ 2026թ. համաշխարհային միջին ՃՀՀ-ն 4.07 միավոր է (7-միավորանոց համակարգում):

Հայաստանը 3.81 միավոր ինդեքսով աշխարհի 110 երկրների շարքում զբաղեցնում է 72-րդ հորիզոնականը:

2. ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ճանապարհորդության և զբոսաշրջության զարգացման ինդեքսը (ՃՀՀ) համապարփակ ագրեգացված ցուցանիշ է, որի հաշվարկման համար օգտագործվում են 17 հիմնասյուներում ներառված 102 ցուցիչներ: Այն իրենից ներկայացնում է հիշյալ հիմնասյուների գնահատականների միջին թվաբանականը: Իր հերթին յուրաքանչյուր հիմնասյուն իրենից ներկայացնում է իր մեջ մտնող ցուցիչների (կամ ենթասյուների) միջին թվաբանականը: Ինդեքսի, ենթաինդեքսների և հիմնասյուների արժեքները տատանվում են 1-7 միջակայքում. ընդ որում, 1 միավորն արտացոլում է զարգացածության նվազագույն, իսկ 7-ը՝ առավելագույն մակարդակը:

Հիմնասյուները խմբավորված են 5 հիմնական ուղղություններում (ենթաինդեքսներում).

- **«Նպաստող միջավայր (Enabling environment)»** - գնահատում է երկրում գործարար միջավայրի, ապահովության ու անվտանգության, առողջապահության, մարդկային ռեսուրսների և ՏՀՏ կիրառելիության ընդհանուր զարգացածությունը: Ներառում է 5 հիմնասյուն՝ 38 ցուցիչներով:

- **«ՃՀ ոլորտի քաղաքականություն և նպաստող պայմաններ»** - բնութագրում է ոլորտային պետական քաղաքականության արդյունավետությունը: Ներառում է 3 հիմնասյուն՝ 12 ցուցիչներով:

- **«Ենթակառուցվածք և ծառայություններ»** - գնահատում է տրանսպորտային և սպասարկման ենթակառուցվածքների հասանելիությունն ու որակը: Ներառում է 3 հիմնասյուն՝ 14 ցուցիչներով:

- **«ՃՀ ոլորտի ռեսուրսներ»** - գնահատում է, թե երկիրը զբոսաշրջային ոլորտում որքանով է հրապուրիչ բնական և մշակութային ներուժի առումով: Ներառում է 3 հիմնասյուն՝ 14 ցուցիչներով:

• **«ՃՁ ոլորտի կայունություն»** - վերլուծում է ոլորտի բնապահպանական, սոցիալական և պահանջարկի կայունությունը: Ներառում է 3 հիմնասյուն՝ 24 ցուցիչներով:

Ի դեպ, թեև ինդեքսից բացի հաշվարկվում են նաև հինգ ենթաինդեքսների արժեքները, այդուհանդերձ, դրանք ուղղակիորեն ՃՁՀ-ի հաշվարկում չեն օգտագործվում. ինդեքսի հաշվարկին ուղղակիորեն հիմնասյուներն են մասնակցում:

ՃՁՀ-ի հաշվարկման համար օգտագործվող ցուցիչները պետք է բավարարեն հետևյալ **հինգ հիմնական չափանիշներին**:

1. **Բովանդակային համապատասխանություն**

Ցուցիչը պետք է ճշգրիտ արտացոլի տվյալ հիմնասյունով գնահատվող գործոնը:

2. **Տվյալների բավարար ընդգրկվածություն**

Ընտրվում են միայն այն ցուցանիշները, որոնք հասանելի են հետազոտվող երկրների գրեթե ամբողջ ընտրանքի (որպես կանոն՝ առնվազն 100 երկրի) համար:

3. **Միջերկրային և միջժամանակային համադրելիություն**

Ցուցիչի հաշվարկման տրամաբանությունը պետք է ապահովի տարբեր երկրների և տարբեր տարիների տվյալների ուղղակի համադրման հնարավորություն:

4. **Թարմացման պարբերականություն**

Ցուցիչը համապատասխան կառույցների կողմից պարբերաբար պետք է վերանայվի ու թարմացվի:

5. **Աղբյուրների հուսալիություն և օբյեկտիվություն**

Օգտագործվում են միայն միջազգային հայտնի ու հեղինակավոր կազմակերպությունների (ՀԲ, ՄԱԿԶՀԿ և այլն), ինչպես նաև ՀՏՀ-ի սեփական հարցումների տվյալները: Երկրների պետական մարմինների պաշտոնական տվյալներն օգտագործվում են միայն ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում, այն էլ՝ առանց այդ մասին նրանց տեղեկացնելու:

ՃՁՀ-ի կառուցման գործընթացը ներկայացված է Գծապատկեր 1-ում:

Գծապատկեր 1. ՃՀՀԻ-ի կառուցման գործընթացը³

ՃՀՀԻ-ի ենթաինդեքսները, հիմնասյուները և դրանց ցուցիչները հանգամանորեն նկարագրված են սույն հաշվետվությանը կցված **Հավելվածի Աղյուսակ Ա-ում**:

Հարկ է ընդգծել, որ քանի որ Զեկույցի կարևորագույն մեթոդաբանական պահանջներից է նաև ցուցանիշների միջժամանակային համադրելիության ապահովումը, դրանում առավել կարևորվում է ոչ թե ցուցանիշի ստատիկ արժեքը, այլ դինամիկան (փոփոխությունը): Թեև 2026-ի զեկույցում պահպանվել է ինդեքսի մեթոդաբանական ընդհանուր կառուցվածքը (5 ենթաինդեքս, 17 հիմնասյուն և 102 ցուցիչ), սակայն տվյալների վերանայումները, ընդգրկված երկրների կազմի փոփոխությունները և ցուցիչների որոշակի ճշգրտումները սահմանափակում են ՃՀՀԻ-ի նախորդ հրատարակությունների հետ համադրելիությունը: Այդ իսկ պատճառով խորհուրդ է տրվում դինամիկ վերլուծությունների համար հիմք ընդունել 2019, 2021 և 2024 թվականների համար ՀՏՀ-ի կողմից վերահաշվարկված տվյալները:

³ Աղբյուրը՝ ՀՏՀ պաշտոնական կայք՝ <https://www.weforum.org/publications/travel-tourism-development-index-2026/in-full/technical-notes-and-methodology/#appendix-a-travel-and-tourism-development-index-methodology> (այցելվել է 05.10.2026թ.):

3. ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿՆ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ

2026 թվականի զեկույցում ընդգրկված 110 երկրների համար համաշխարհային միջին ՃՀՀ-ն կազմել է 4.07 միավոր (7-միավորանոց սանդղակով): Միջժամանակային համադրելիությունն ապահովող վերահաշվարկված ցուցանիշների համաձայն՝ 2024-2026 թվականներին դիտարկված 110 երկրներից 101-ում (92%-ում) արձանագրվել է ՃՀՀ-ի աճ, իսկ համաշխարհային միջին ցուցանիշն ավելացել է 2.1%-ով: Համաշխարհային զբոսաշրջությունն արդեն լիովին հաղթահարել է համավարակի հետևանքները, և առաջնային պլան է մղվել ոչ թե պահանջարկի ձևավորման, այլ աճող հոսքերի արդյունավետ կառավարման խնդիրը:

Համաձայն Զեկույցի՝ 2025 թվականին միջազգային զբոսաշրջային այցելությունների թիվը հասել է ռեկորդային 1.5 մլրդի (4.4%-ով գերազանցելով նախահամավարակային 2019-ի ցուցանիշը): Համաշխարհային տնտեսության մեջ ոլորտի մասնաբաժինը կազմել է աննախադեպ 11.6 տրլն ԱՄՆ դոլար՝ ապահովելով 366 մլն աշխատատեղ (աշխարհում յուրաքանչյուր 9-րդ աշխատատեղը):

Բնականաբար, տարածաշրջանները տարբերվում են ՃՀ ոլորտի զարգացման մակարդակով:

2026 թվականին ՃՀՀ-ի 4.39 միավոր միջին ցուցանիշով առաջատար դիրքը պահպանել է «Եվրոպա և Եվրասիա» տարածաշրջանը, որի միջին ինդեքսն աճել է 1.8%-ով: Համաշխարհային վարկանիշային աղյուսակի լավագույն տասնյակի 6 երկրներ այս տարածաշրջանից են:

«Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան» տարածաշրջանի միջին միավորն ավելացել է 3.6%-ով՝ հասնելով 4.29-ի: Այս տարածաշրջանն առաջատար է ինդեքսի աճի արագության առումով:

«Մերձավոր Արևելք և Հյուսիսային Աֆրիկա» տարածաշրջանի միջին ինդեքսը 3.98 միավոր է՝ նախորդ արժեքից 2.5%-ով ավելի: Տարածաշրջանային առաջատարներն են ԱՄԷ-ն (22-րդ հորիզոնական), Քաթարը (26-րդ հորիզոնական) և Սաուդյան Արաբիան (29-րդ հորիզոնական):

«Ամերիկա» տարածաշրջանը 3.96 միավորով չորրորդն է: Տարածաշրջանի միջին ինդեքսը 2024-ի համեմատ աճել է 1.6%-ով: Խմբի առաջատարներն ԱՄՆ-ն և Կանադան են, որոնք համաշխարհային վարկանիշային աղյուսակում զբաղեցնում են համապատասխանաբար 2-րդ և 11-րդ տեղերը:

«Ենթասահարական Աֆրիկան» վերջինն է՝ 3.36 միավորով (2024-ի նկատմամբ աճը՝ 1.1%): Տարածաշրջանին բնորոշ է ենթակառուցվածքների, առողջապահության և ՏՀՏ կիրառելիության ցածր մակարդակը:

ՃՀՀ-ի համաշխարհային վարկանիշային աղյուսակը 2026թ. ևս գլխավորում են զարգացած երկրները: Վարկանիշային աղյուսակի առաջին 20 երկրներից 19-ը բարձր եկամուտ ունեցող զարգացած երկրներ են. միակ բացառությունը Չինաստանն է (8-րդ տեղ): Աղյուսակը գլխավորում է Ճապոնիան (5.27 միավոր), որին հաջորդում են ԱՄՆ-ն (5.23), Իսպանիան (5.22), Ավստրալիան (5.18), Ֆրանսիան (5.17), Գերմանիան (5.09), Մեծ Բրիտանիան (5.08), Չինաստանը (5.00), Շվեյցարիան (4.97) և Իտալիան (4.93): Աղյուսակի հետնապահ եղյակում աֆրիկյան երկրներ են՝ Կամերունը (3.05 միավոր, 108-րդ հորիզոնական), Սիեռա Լեոնեն (2.91 միավոր, 109-րդ հորիզոնական) և Մալին (2.75 միավոր, 110-րդ հորիզոնական):

Ուշագրավ է նաև, որ 2019-ից ի վեր 10 խոշորագույն զարգացող երկրները (Չինաստան, Հնդկաստան, Ինդոնեզիա, Մալայզիա, Թաիլանդ, Վիետնամ, Ֆիլիպիններ, Թուրքիա, Մեքսիկա և Բրազիլիա) իրենց ՃՀՀ-ի ցուցանիշները բարելավել են ավելի քան երկու անգամ ավելի արագ տեմպով, քան լավագույն 20-յակի երկրները: Այնուամենայնիվ, ցածր և միջին եկամուտով երկրները շարունակում են կազմել համաշխարհային միջինից ցածր ինդեքս ունեցող երկրների շուրջ 90%-ը:

Համաշխարհային զարգացումներին անդրադառնալուց բացի՝ Ձեկույցը նաև ուշադրություն է հրավիրում զբոսաշրջության առջև ծառացած խորքային կառուցվածքային ռիսկերի վրա: Այդպիսի ռիսկերից առանձնացվել են հետևյալները.

- *Գնային մրցունակության կտրուկ անկում*

Գնաճի, վառելիքի, աշխատուժի և կացության ծառայությունների թանկացման պատճառով ճանապարհորդությունները դարձել են էապես ավելի ծախսատար: Ինդեքսում ընդգրկված երկրների 75%-ում արձանագրվել է «Գնային մրցունակություն» հիմնայան վատթարացում:

- *Աշխատուժի դեֆիցիտ և հմտությունների ճգնաժամ*

Համավարակից հետո զբոսաշրջության ոլորտում զգացվում է որակյալ աշխատուժի լուրջ պակաս: Ըստ կանխատեսումների՝ մինչև 2035 թվականը համաշխարհային զբոսաշրջության ոլորտում աշխատուժի պահանջարկն ավելի

քան 43 մլն մարդով կգերազանցի առաջարկը (16% պակասությամբ), ինչը, անկասկած, սպառնում է սպասարկման որակին:

- *Զբոսաշրջության սոցիալ-տնտեսական ազդեցության թուլացում*

Զեկույցի ամենամտահոգիչ արձանագրումներից մեկն այն է, որ այցելուների թվի աճը բավարար չափով չի վերածվում տեղական բնակչության բարեկեցության: «ՃՁ ոլորտի սոցիալ-տնտեսական ազդեցություն» հիմնասյունը համաշխարհային մակարդակով նվազել է 3.5%-ով, իսկ դրական տեղաշարժ արձանագրվել է երկրների ընդամենը 17%-ի մոտ. սա վկայում է զբոսաշրջային հոսքերի և ներքին տնտեսության միջև կապի թուլացման մասին:

Ամփոփելով համաշխարհային միտումների ուսումնասիրությունը՝ կարելի է արձանագրել, որ ներկայումս ՃՁ ոլորտը մտել է զարգացման նոր փուլ, որտեղ հիմնական մարտահրավերը ոչ թե պահանջարկի խթանումն է, այլ դրա կայուն կառավարումը: Աշխատուժի պակասությունը, կապիտալ ներդրումների դանդաղումը, գնաճային ճնշումները և աշխարհաքաղաքական անկայունությունից բխող տարբեր սահմանափակումները (հակամարտությունների պատճառով օդային տարածքի սահմանափակումները, վառելիքի միջազգային գների աճը, ռազմական գործողությունների պատճառով զբոսաշրջային շատ ուղղություններին հասցված վնասը և այլն) ոլորտի պատասխանատու մարմիններից պահանջում են հրաժարվել զուտ քանակական աճի ձգտումից և փոխարենն ավելի մեծ ուշադրություն դարձնել որակական կողմին ու կայունությանը:

4. ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

ՃՁԶԻ-2026 զեկույցի համաձայն Հայաստանը 2026-ին դիտարկված 110 երկրների շարքում 3.81 միավոր ինդեքսով զբաղեցնում է 72-րդ հորիզոնականը: Ինդեքսը 2024-ի վերահաշվարկված ցուցանիշից՝ 3.73 միավորից, 2.0%-ով ավելի է, սակայն ՃՁԶԻ համաշխարհային վարկանիշային աղյուսակում մեր երկիրը նահանջել է 1 հորիզոնականով: **Ի դեպ, առնվազն 2019-ից հետո (ավելի վաղ տարիների տվյալները չեն հաշվարկվել) Հայաստանը գրանցում է վարկանիշային դիրքի շարունակական վատթարացում.** 2019-ի համեմատ (վերահաշվարկված տվյալներով) Հայաստանը նահանջել է 8 հորիզոնականով: **Պատճառն այն է, որ ի սկզբանե Հայաստանից ավելի վատ դիրքում գտնվող շատ երկրներ ժամանակի ընթացքում կարողացել են առաջ անցնել մեր երկրից:** Սա ապացուցում է, որ վերջին տարիներին Հայաստանը **ՃՁ ոլորտում կորցնում է մրցունակությունը:** Այս պարագայում անհասկանալի են զբոսաշրջության ոլորտում արձանագրված լուրջ ձեռքբերումների մասին

գործող իշխանության տարբեր պաշտոնյաների կողմից պարբերաբար արվող հայտարարություններն ու զբոսաշրջության ոլորտի պատասխանատուների՝ այդ ձեռքբերումներով հիմնավորվող բարձր պարզևավճարները:

Հայաստանի ինդեքսը 6.4%-ով ցածր է համաշխարհային միջինից (4.07 միավոր):

Աղյուսակ 1-ում ներկայացված է Հայաստանի ՃՀՀ-ի վերաբերյալ առավել ամբողջական տեղեկատվություն:

Աղյուսակ 1. Հայաստանի ճանապարհորդության և զբոսաշրջության ինդեքսի ենթաինդեքսները և հիմնասյուները 2024 և 2026 թվականներին

ԵՆԹԱԻՆԴԵՔՍ / Հիմնասյուն	Արժեք					Վարկանիշային դիրք		
	2024*	2026	Փոփոխ., % (+ բարելավում - վատթարացում)	Համաշխարհային միջին	Շեղումը համաշխարհային միջինից, % (+ ավելի - պակաս)	2024*	2026	Փոփոխ., (+ բարելավում - վատթարացում)
ՆՊԱՍՏՈՂ ՄԻՋԱՎԱՅՐ	4.91	5.01	2.0	4.88	2.7	56	56	0
Գործարար միջավայր	3.95	4.06	2.8	4.36	-7.0	70	67	3
Ապահովություն և անվտանգություն	5.60	5.64	0.8	5.71	-1.2	62	70	-8
Առողջություն և հիգիենա	5.46	5.61	2.9	4.75	18.1	42	40	2
Մարդկային ռեսուրսներ և աշխատանքի շուկա	4.53	4.50	-0.7	4.32	4.1	41	42	-1
SՀՏ կիրառելիություն	5.03	5.24	4.2	5.25	-0.1	63	60	3
ՃՀ ՈԼՈՐՏԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆՊԱՍՏՈՂ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ	4.70	4.68	-0.5	4.34	7.9	25	26	-1
ՃՀ ոլորտի առաջնայնություն	5.16	4.91	-4.7	4.45	10.3	25	33	-8
ՃՀ ոլորտի բացություն	3.62	3.85	6.4	4.11	-6.2	79	72	7
Գնային մրցունակություն	5.33	5.28	-1.0	4.46	18.4	31	31	0
ԵՆԹԱԿԱՆՈՒՑՎԱԾՔ ԵՎ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	2.67	2.92	9.3	3.60	-19.1	79	75	4
Օդային տրանսպորտի ենթակառուցվածք	3.20	3.56	11.2	4.09	-13.0	74	68	6
Վերգետնյա և ծովային տրանսպորտի ենթակառուցվածք	2.82	2.92	3.6	3.68	-20.7	86	81	5
Զբոսաշրջային ծառայություններ և ենթակառուցվածք	1.98	2.27	14.4	3.04	-25.4	69	69	0
ՃՀ ՈԼՈՐՏԻ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐ	1.43	1.43	0.3	2.76	-48.2	105	108	-3
Բնական ռեսուրսներ	1.43	1.46	2.0	3.01	-51.4	106	106	0
Մշակութային ռեսուրսներ	1.45	1.53	5.2	2.55	-40.0	82	85	-3
Ոչ ժամանցային ռեսուրսներ	1.39	1.30	-6.5	2.72	-52.3	89	96	-7
ՃՀ ՈԼՈՐՏԻ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ	4.17	4.21	0.8	4.24	-0.7	67	61	6
Միջավայրային կայունություն	3.93	3.99	1.6	4.54	-12.1	78	79	-1
ՃՀ ոլորտի սոցիալ-տնտեսական ազդեցություն	3.89	3.84	-1.3	4.23	-9.3	80	78	2
ՃՀ ոլորտի պահանջարկի կայունություն	4.70	4.79	1.8	3.94	21.6	11	13	-2

* Ցուցանիշները վերահաշվարկված են:

Հայաստանի «Նպաստող միջավայր» ենթաինդեքսը 2024-ի համեմատ աճել է 2.0%-ով: Չնայած աճին, այս ենթաինդեքսի գծով դիրքը մնացել է անփոփոխ՝ 56-

որ հորիզոնական: Ենթաինդեքսի «Ապահովություն և անվտանգություն» հիմնասյան գծով դիրքի բավական կտրուկ՝ 8 հորիզոնականով, նահանջը (62-րդից 70-րդ) մտահոգիչ է, քանի որ, ըստ զեկույցի անբաժանելի մաս կազմող տվյալների բազայի, Հայաստանի վերաբերյալ միջազգային գնահատականներում գերակշռում են աշխարհաքաղաքական անկայունության, սահմանային լարվածության և ռազմաքաղաքական ռիսկերի ընկալումները: Այս վատթարացումը վկայում է այն մասին, որ պետական մարմիններին չի հաջողվել միջազգային ապահովագրական ու ճանապարհորդական հարթակներում փարատել Հայաստանի անվտանգային ոլորտի վերաբերյալ մտահոգությունները, մինչդեռ մրցակից շատ երկրներ կարողացել են զգալիորեն բարելավել իրենց անվտանգային վարկանիշը և առաջ անցնել Հայաստանից:

«ԾՁ ոլորտի քաղաքականություն և նպաստող պայմաններ» ենթաինդեքսի գծով 2026-ին ևս (ինչպես և 2024-ին) արձանագրվել է թե՛ գնահատականի և թե՛ դիրքի վատթարացում: Բացասական զարգացումները վերաբերում են ենթաինդեքսի երեք հիմնասյուներից երկուսին: «ԾՁ ոլորտի առաջնայնություն» հիմնասյան գնահատականը նվազել է 4.7%-ով՝ 5.16-ից 4.91, իսկ վարկանիշային դիրքը վատթարացել է միանգամից 8 հորիզոնականով (2024-ի 25-րդ հորիզոնականի դիմաց 2026-ի 33-րդ հորիզոնականը): Սա վկայում է այն մասին, որ վերջին տարիներին զբոսաշրջիկների թվի աճը եղել է ոչ թե պետական արդյունավետ ռազմավարության կամ թիրախային բյուջետային ծրագրերի իրականացման արդյունք, այլ պարզապես արտաքին աշխարհաքաղաքական գործոնների հետևանք: Պետությունը դրսևորել է «պասիվ կառավարում»՝ հույսը դնելով «ինքնաբուխ աճի» վրա: Այս ենթաինդեքսի մյուս հիմնասյունը, որի գծով բացասական տեղաշարժ է արձանագրվել, «Գնային մրցունակություն» է: Իսկ դա վկայում է դրամի արժևորման և ներքին գնաճի պատճառով Հայաստանի՝ որպես էժան ուղղության մրցակցային առավելության շարունակական կորստի մասին:

Հայաստանի ամենաբարձր վարկանիշային դիրքով հիմնասյունը՝ 13-րդ հորիզոնականով, «ԾՁ ոլորտի կայունություն» ենթաինդեքսի «ԾՁ ոլորտի պահանջարկի կայունություն» հիմնասյունն է: Այնուամենայնիվ, այս բավական տպավորիչ արդյունքի խորքային վերլուծությունը վկայում է, որ այն բարձր է պարզապես այցելությունների համեմատաբար մեծ տևողության և չափավոր սեզոնայնության շնորհիվ: Իսկ այդ երկուսի գծով էլ համեմատաբար բարվոք վիճակն արտածին գործոնների արդյունք է (տարածաշրջանային հակամարտությունների պատճառով ռելեկանտների՝ Հայաստանում երկարատև բնակություն, հարազատներին տեսակցության նպատակով արտերկրի հայերի Հայաստան այցելություններ և այլն): Իսկ այս

ենթաինդեքսում ներառված մեկ այլ՝ «ՃՁ ոլորտի սոցիալ-տնտեսական ազդեցություն» հիմնասյան գնահատականի նվազումը փաստում է, որ զբոսաշրջային հոսքերը պատշաճ կերպով չեն տրանսֆորմացվել բարձր վարձատրվող աշխատատեղերի, ներառական աճի և տնտեսական պոտենցիալի ավելացման:

«ՃՁ ոլորտի ռեսուրսները» Հայաստանի ամենամտահոգիչ ենթաինդեքսն է: Գնահատականը կազմում է ընդամենը 1.43 միավոր, իսկ վարկանիշային դիրքը վատթարացել է 3 հորիզոնականով: 110 երկրների թվում Հայաստանը զբաղեցնում է վերջից երրորդ հորիզոնականը և իր գնահատականով համաշխարհային միջինին զիջում է 48.2%-ով: Ենթաինդեքսի գծով մեր երկրի այսպիսի անպատվաբեր դիրքը ոլորտի պետական քաղաքականության համակարգային ձախողման հետևանք է: ՀՏՀ-ի մեթոդաբանության համաձայն՝ ՃՁ ոլորտի ռեսուրսները գնահատվում են ոչ թե ըստ երկրի պատմական կամ բնական փաստացի հարստության, այլ՝ ըստ թվային տեսանելիության (Digital Demand)՝ ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի ցանկերում գրանցումների և գլոբալ որոնողական համակարգերում հետաքրքրվածության հիման վրա: Հայաստանն ունի գեղատեսիլ բնություն և հազարամյակների պատմամշակութային ժառանգություն, սակայն ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի բնական ժառանգության ցանկում գրանցված օբյեկտ ընդհանրապես չունի, իսկ մշակութային ցանկում գրանցված են ընդամենը 3-ը: Բացի այդ, պետական մարքեթինգային արշավների անարդյունավետության պատճառով Google, Wikipedia, TripAdvisor և այլ հարթակներում Հայաստանի բնական ու մշակութային գրավչությունների վերաբերյալ որոնումների ծավալը չափազանց փոքր է: Սա վկայում է պետական մարքեթինգի և PR քաղաքականության անարդյունավետության մասին. երկիրը չի կարողանում իր իրական ռեսուրսները վերածել թվային միջազգային ճանաչելիության:

«Ենթակառուցվածք և ծառայություններ» ենթաինդեքսն աճել է 9.3%-ով՝ 2.67-ից հասնելով 2.92-ի: Այնուամենայնիվ, Հայաստանի ցուցանիշը դեռևս զգալիորեն՝ 19.1%-ով, պակաս է համաշխարհային միջինից (3.60): **Չնայած ենթաինդեքսի աճին, ենթակառուցվածքները շարունակում են մնալ Հայաստանի զբոսաշրջության առավել թույլ կողմերից մեկը:** «*Զբոսաշրջային ծառայություններ և ենթակառուցվածք*» հիմնասյան գծով համաշխարհային միջինին 25.4%-ով զիջելը և վարկանիշային դիրքի՝ 2024-ի համեմատ անփոփոխ մնալն առավելապես պայմանավորված է տարածքային զարգացման մեծ անհամաչափությամբ: Նոր հյուրանոցային ու ժամանցային ենթակառուցվածքները հիմնականում կենտրոնացած են Երևանում, մինչդեռ մարզերում առկա է որակյալ կացարանների, տեղեկատվական կենտրոնների, տրանսպորտային հարմարավետ կապուղիների և նույնիսկ սանիտարահիգիենիկ ընդունելի պայմաններով զուգարանների խրոնիկական պակաս: Այս ամենի

պատճառով առկա է զբոսաշրջության չափազանց մեծ կենտրոնացում մայրաքաղաք Երևանում և երևանամերձ տարածքներում:

5. ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՀԱՄԱԴՐՈՒՄՆԵՐ

Համաշխարհային տնտեսական համաժողովի զեկույցի շրջանակներում Հայաստանը ներառված է «Եվրոպա և Եվրասիա» տարածաշրջանի «Եվրասիա» ենթատարածաշրջանում: Հայաստանի զբոսաշրջային մրցունակության իրական մակարդակն ու դինամիկան գնահատելու համար երկրի ցուցանիշները նպատակահարմար է դիտարկել ինչպես համաշխարհային և տարածաշրջանային միջինների, այնպես էլ «Եվրասիա» ենթատարածաշրջանի, Եվրասիական տնտեսական միության (ԵԱՏՄ) անդամ, նաև անմիջական սահմանակից երկրների հետ համեմատության համատեքստում:

Հայաստանի 2026 թվականի ՃՁՀ-ն 13.2%-ով ցածր է «Եվրոպա և Եվրասիա» տարածաշրջանային միջինից (4.39 միավոր):

«Եվրասիա» ենթատարածաշրջանի կազմում 2026-ի զեկույցում ընդգրկված են 6 երկրներ (2024-ի 7 երկրներից մեկը՝ Տաջիկստանը, տվյալների անբավարարության պատճառով դուրս է մնացել 2026թ. հրապարակումից): Հայաստանն այդ ցանկում 3.81 միավորով չորրորդն է՝ զգալիորեն զիջելով Վրաստանին (4.32 միավոր, 40-րդ հորիզոնական), Ղազախստանին (4.09 միավոր, 56-րդ հորիզոնական) և Ադրբեջանին (4.07 միավոր, 58-րդ հորիզոնական):

Աղյուսակ 2. «Եվրասիա» ենթատարածաշրջանի երկրների ՃՁՀ ինդեքսը 2024 և 2026 թվականներին

Երկիր	2024 թվական		2026 թվական	
	Ինդեքս	Դիրք	Ինդեքս	Դիրք
Վրաստան	4.23	41	4.32	40
Ղազախստան	4.03	52	4.09	56
Ադրբեջան	4.00	55	4.07	58
Հայաստան	3.73	71	3.81	72
Ուզբեկստան	3.73	72	3.69	76
Ղրղզստան	3.37	95	3.44	93

Համեմատական վերլուծության համար «Եվրոպա և Եվրասիա» տարածաշրջանից առանձնացվել են նախկին սոցիալիստական երկրները և ԽՍՀՄ հանրապետությունները: Ստացված «ենթախմբում» ընդգրկված են 21 երկրներ, որոնց ՃՁՀ-ները և դրա բաղադրիչները ներկայացված են հաշվետվությանը կցված **Հավելվածի Աղյուսակ Բ-ում**:

Հայաստանն այս «ենթախմբի» 21 երկրների շարքում ինդեքսով 17-րդն է: Չնայած 2024 թվականի համեմատ Հայաստանի գնահատականի առումով

արձանագրվել է 2.02% աճ, երկրի դիրքն այս ցանկում մնացել է անփոփոխ: Ցանկի երկրների ինդեքսների միջինը կազմում է 4.06 միավոր: Հայաստանի ինդեքսը 6.27%-ով զիջում է այդ միջին միավորին և գերազանցում է միայն Ուզբեկստանի (3.69), Հյուսիսային Մակեդոնիայի (3.64), Բոսնիա և Հերցեգովինայի (3.58) ու Ղրղզստանի (3.44) ինդեքսներին: Միաժամանակ, ըստ ենթաինդեքսների վերլուծությունը վեր է հանում խորքային կառուցվածքային անհամաչափություններ: Մի կողմից՝ Հայաստանը համեմատաբար ուժեղ դիրքեր ունի «ՃՁ ոլորտի կայունություն» (4.21 միավոր, 6-րդ հորիզոնական) և «ՃՁ ոլորտի քաղաքականություն և նպաստող պայմաններ» (4.68 միավոր, 8-րդ հորիզոնական) ենթաինդեքսներում: Մյուս կողմից՝ մեր երկիրը զգալիորեն զիջում է «Ենթակառուցվածք և ծառայություններ» (17-րդ հորիզոնական) և «Նպաստող միջավայր» (18-րդ հորիզոնական) ենթաինդեքսների գծով: **Իսկ ամենաանմխիթարը շարունակում է մնալ «ՃՁ ոլորտի ռեսուրսներ» ենթաինդեքսը, որտեղ Հայաստանն ընդամենը 1.43 միավորով զբաղեցնում է վերջին՝ 21-րդ հորիզոնականը 21 երկրների շարքում: Աղյուսակը վկայում է, որ Հայաստանի զբոսաշրջային մրցունակության հիմնական թույլ կողմը ոչ թե քաղաքականության կամ կայունության միջավայրն է, այլ ենթակառուցվածքների թույլ զարգացածությունն ու բնական և մշակութային ռեսուրսների «թվային տեսանելիության» (Digital Demand) ծայրահեղ ցածր մակարդակը, որով մեր երկիրը վերջինն է դիտարկված հետսոցիալիստական 21 երկրների շարքում:**

2026 զեկույցում ԵԱՏՄ անդամ երկրներից ընդգրկված են երեքը՝ Ղազախստանը, Հայաստանը և Ղրղզստանը (ՌԴ-ն և Բելառուսն աշխարհաքաղաքական պատճառներով չեն ներառվել): Հայաստանը Ղազախստանին զիջում է 0.28 միավորով և համաշխարհային վարկանիշային աղյուսակի 16 հորիզոնականով, իսկ Ղրղզստանին գերազանցում է 0.37 միավորով և 21 հորիզոնականով: ԵԱՏՄ բոլոր երեք երկրներն էլ 2024-2026թթ. ինդեքսի գծով արձանագրել են միավորի դրական դինամիկա (Ղազախստան՝ +1.6%, Հայաստան՝ +2.0%, Ղրղզստան՝ +2.2%): Սակայն միայն Ղրղզստանի դեպքում է բարելավվել նաև վարկանիշային դիրքը:

2026թ. զեկույցում հարևան չորս երկրներից ընդգրկված են երեքը՝ Թուրքիան, Վրաստանը և Ադրբեջանը, իսկ Իրանն այս տարվա զեկույցում չի ներառվել (տվյալների անբավարարության և «գործադիր հարցումների» բացակայության պատճառով):

Աղյուսակ 3-ում ներկայացված են ՃՁԻ-ն և դրա ենթաինդեքսները Հայաստանում և սահմանակից երկրներում:

Աղյուսակ 3. Ճանապարհորդության և զբոսաշրջության զարգացման ինդեքսը և դրա ենթաինդեքսները Հայաստանում և հարևան երկրներում, 2026թ.

ՑՈՒՑԱՆԻՇ	ԵՐԿԻՐ	Հայաստան	Կրաստան	Ադրբեջան	Թուրքիա
		Արժեք	Արժեք	Արժեք	Արժեք
ՃՁԶԻ	Արժեք	3.81	4.32	4.07	4.37
	Դիրք	72	40	58	36
ՆՊԱՍՏՈՂ ՄԻՋԱՎԱՅՐ	Արժեք	5.01	5.51	5.19	4.63
	Դիրք	56	33	50	65
ՃՁ ՈԼՈՐՏԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆՊԱՍՏՈՂ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ	Արժեք	4.68	5.06	4.59	4.78
	Դիրք	26	5	30	13
ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔ ԵՎ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	Արժեք	2.92	3.99	3.77	4.32
	Դիրք	75	39	48	33
ՃՁ ՈԼՈՐՏԻ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐ	Արժեք	1.43	1.89	1.94	4.33
	Դիրք	108	78	73	17
ՃՁ ՈԼՈՐՏԻ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ	Արժեք	4.21	4.35	4.15	3.63
	Դիրք	61	39	70	105

2026թ. ՃՁԶԻ-ով և վարկանիշային դիրքով Հայաստանը զգալիորեն զիջում է զեկույցում ընդգրկված բոլոր երեք հարևան երկրներին: Ընդ որում, այդ երկրների ինդեքսը ևս (ինչպես և Հայաստանինը) 2024թ. համեմատ աճել է:

ՃՁԶԻ-ի երկու ենթաինդեքսների («Ենթակառուցվածք և ծառայությունների» և «ՃՁ ոլորտի ռեսուրսների») գծով ևս Հայաստանը զիջում է բոլոր հարևաններին: Ենթաինդեքսներից առաջինը վկայում է, որ մեր երկիրը հարևանների համեմատ բավական ոչ շահեկան վիճակում է տրանսպորտային ծառայությունների (օդային, երկաթուղային և ավտոմոբիլային), ճանապարհների որակի և խտության, կացության ծառայությունների և այլ գործոնների առումով: Երկրորդ ենթաինդեքսի ցածր լինելն ավելի մտահոգիչ է: Ինչպես արդեն նշվել է, դրանով գնահատվում է, թե երկիրը որքանով է հրապուրիչ բնության գեղատեսիլ վայրերի, կենդանական ու բուսական բազմազանության և մշակութային ժառանգության առումով: Ակնհայտ է, որ իրականում Հայաստանը և հարևան երկրները ՃՁ ռեսուրսային ներուժով միմյանցից էապես չեն տարբերվում, այսինքն՝ այս ենթաինդեքսի գծով հարևան երկրներին զգալիորեն զիջելը պարզապես վկայում է, որ այդ երկրների պատկան մարմինները, ի տարբերություն Հայաստանի, ավելի են հաջողել տարբեր միջազգային կառույցներին, խոշոր համաշխարհային զբոսաշրջային գործակալություններին և պոտենցիալ զբոսաշրջիկներին իրենց երկիրը «նպաստավոր լույսի ներքո» ներկայացնելու ուղղությամբ:

Ընդհանրացնելով տարածաշրջանային համադրումները՝ արձանագրենք, որ դրանք փաստում են ՃՀ ոլորտում Հայաստանի անբարենպաստ դիրքն ինչպես անմիջական հարևանների, այնպես էլ տարբեր տարածաշրջանային խմբերի համեմատ: Հայաստանը ՃՀՀ-ով զիջում է բոլոր սահմանակից երկրներին, Եվրասիա ենթատարածաշրջանի երկրներից ինդեքսով գերազանցում է միայն Ուզբեկստանին և Ղրղզստանին, իսկ հետսոցիալիստական 21 երկրների շարքում ընդամենը 17-րդն է:

Ստեղծված իրավիճակում առկա է լուրջ ռիսկ, որ առանց ենթակառուցվածքների ապակենտրոնացված զարգացման և միջազգային հարթակներում ազգային ռեսուրսների ճանաչելիության բարձրացման, Հայաստանն ավելի է մեկուսանալու տարածաշրջանային զբոսաշրջային հոսքերից:

6. ԱՄՓՈՓՈՒՄ

- Համաձայն Համաշխարհային տնտեսական համաժողովի «Ճանապարհորդության և զբոսաշրջության զարգացման ինդեքս - 2026» զեկույցի՝ Հայաստանը ճանապարհորդության և զբոսաշրջության զարգացման 3.81 ինդեքսով 110 երկրների շարքում զբաղեցնում է 72-րդ հորիզոնականը: **2019 թվականից ի վեր Հայաստանի վարկանիշային դիրքը վատթարացել է 8 հորիզոնականով (64-րդից 72-րդ հորիզոնական): Այսինքն՝ նախկինում ավելի անբարենպաստ դիրքերում գտնվող շատ երկրներ Հայաստանից առաջ են անցել:** Մեր երկիրը տարեցտարի զիջում է իր մրցակցային դիրքերը՝ չնայած արտաժին գործոններով (ռուս-ուկրաինական, մերձավորարևելյան զինված հակամարտություններ և այլն) պայմանավորված զբոսաշրջիկների թվի աճին: Մինչդեռ գործող իշխանության տարբեր ներկայացուցիչներ մշտապես հայտարարում են զբոսաշրջության ոլորտում արձանագրված լուրջ ձեռքբերումների մասին՝ նաև դրանով հիմնավորելով զբոսաշրջության ոլորտի պաշտոնյաների շարունակաբար բարձրացող պարգևավճարները:

Հայաստանի ինդեքսը 6.4%-ով ցածր է համաշխարհային միջինից (4.07 միավոր), իսկ իր տարածաշրջանային խմբի՝ «Եվրոպա և Եվրասիա» տարածաշրջանի միջին ցուցանիշին (4.39 միավոր) զիջում է 13.2%-ով:

- «Ճանապարհորդության և զբոսաշրջության ոլորտի քաղաքականություն և նպաստող պայմաններ» ենթաինդեքսի գծով Հայաստանը գրանցել է թե՛ գնահատականի և թե՛ դիրքի վատթարացում:

Ամենամտահոգիչն այս ենթաինդեքսի «Ճանապարհորդության և զբոսաշրջության ոլորտի առաջնայնություն» հիմնասյան գծով արձանագրված

անկումն է և վարկանիշային դիրքի 8 հորիզոնականով նահանջը: Սա լավագույն ապացույցն է, որ վերջին տարիներին զբոսաշրջիկների թվի աճը ոչ թե պետական ռազմավարության կամ թիրախային բյուջետային ծրագրերի արդյունավետ իրականացման արդյունք է, այլ պարզապես, արտաքին աշխարհաքաղաքական գործոնների բարենպաստ ազդեցության հետևանք: Պետությունը դրսևորել է «պասիվ կառավարում»՝ առավելապես հույսը դնելով «ինքնաբուխ աճի» վրա:

Նույն ենթաինդեքսի «Գնային մրցունակություն» հիմնասյան գծով արձանագրված նվազումն արտացոլում է դրամի արժևորման և ներքին գնաճի պատճառով Հայաստանի, որպես մատչելի ուղղության, մրցակցային առավելության կորուստը:

- «Նպաստող միջավայր» ենթաինդեքսի «Ապահովություն և անվտանգություն» հիմնասյան գծով ևս արձանագրվել է կտրուկ վատթարացում՝ 8 հորիզոնականով նահանջ: Ըստ զեկույցի անբաժանելի մաս կազմող տվյալների բազայի՝ Հայաստանի վերաբերյալ միջազգային գնահատականներում գերակշռում են աշխարհաքաղաքական անկայունության, սահմանային լարվածության և ռազմաքաղաքական ռիսկերի վերաբերյալ ընկալումները: Դա վկայում է այն մասին, որ պետական մարմիններին չի հաջողվել միջազգային ապահովագրական ու ճանապարհորդական հարթակներում փարատել Հայաստանի վերաբերյալ անվտանգային բնույթի մտահոգությունները:

- «Ճանապարհորդության և զբոսաշրջության ոլորտի ռեսուրսները» Հայաստանի ամենամտահոգիչ ենթաինդեքսն է: Իր գնահատականով մեր երկիրը գրեթե կրկնակի՝ 48.2%-ով, զիջում է համաշխարհային միջինին: Ենթաինդեքսի գծով վարկանիշային դիրքը վատթարացել է 3 հորիզոնականով, և 110 երկրների թվում Հայաստանը զբաղեցնում է վերջից երրորդ հորիզոնականը: Ենթաինդեքսի գծով մեր երկրի այսպիսի անպատվաբեր դիրքը ոլորտի պետական քաղաքականության համակարգային ծախսողման հետևանք է: Համաշխարհային տնտեսական համաժողովի մեթոդաբանության համաձայն՝ ճանապարհորդության և զբոսաշրջության ոլորտի ռեսուրսները գնահատվում են ոչ թե երկրի պատմամշակութային կամ բնակլիմայական պոտենցիալով, այլ՝ ըստ թվային տեսանելիության: Հայաստանի բնական ու մշակութային գրավչությունների վերաբերյալ որոնումների ծավալը սահմանափակ է. պետական մարքեթինգային արշավների անարդյունավետության պատճառով ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի ցանկերում գրանցումների թիվը և գլոբալ որոնողական համակարգերում (Google, Wikipedia, TripAdvisor) հետաքրքրվածությունը

չափազանց փոքր է: Մինչդեռ հարևան երկրների պատկան մարմինները շատ ավելի են հաջողել իրենց երկիրը տարբեր միջազգային կառույցներին, շահագրգիռ կողմերին ու պոտենցիալ զբոսաշրջիկներին «նպաստավոր լույսի ներքո» ներկայացնելու ուղղությամբ: **Այսինքն՝ Հայաստանը չի կարողանում իր իրական ռեսուրսները վերածել թվային միջազգային ճանաչելիության, ինչը վկայում է ոլորտի պետական քաղաքականության անարդյունավետության մասին:**

- **«Ենթակառուցվածք և ծառայություններ» ենթաինդեքսի՝ համաշխարհային միջինից զգալիորեն՝ 19.1%-ով, պակաս լինելու հանգամանքը հաստատում է, որ ենթակառուցվածքները շարունակում են մնալ Հայաստանի զբոսաշրջության առավել թույլ կողմերից մեկը: Այս ենթաինդեքսի «*Զբոսաշրջային ծառայություններ և ենթակառուցվածք*» հիմնասյան գնահատականը համաշխարհային միջինին զիջում է 25.4%-ով: Իսկ դրա հիմնական պատճառներից մեկը տարածքային անհամաչափ զարգացումն է. մայրաքաղաքից դուրս առկա են տարբեր չլուծված խնդիրներ (որակյալ կացություն, տրանսպորտ, սպասարկում, վճարային ժամանակակից համակարգերի տարածվածություն և այլն):**

- **Հայաստանը ճանապարհորդության և զբոսաշրջության զարգացման առումով շարունակում է տարածաշրջանային հիմնական մրցակիցների համեմատ գտնվել չափազանց անբարենպաստ դիրքերում:**

Համաձայն Զեկույցի՝ Հայաստանը ՃԶԶԻ-ով և վարկանիշային դիրքով 2026թ. զգալիորեն զիջում է Զեկույցում ներառված բոլոր երեք հարևան երկրներին՝ Թուրքիային, Վրաստանին և Ադրբեջանին:

Եվրասիա ենթատարածաշրջանի երկրներից Հայաստանն ինդեքսով գերազանցում է միայն Ուզբեկստանին և Ղրղզստանին, իսկ 21 հետսոցիալիստական երկրներից միայն չորսի ինդեքսն է Հայաստանինից ցածր:

2026-ի զեկույցի արդյունքները հաստատում են, որ ՀՀ զբոսաշրջային ոլորտում առկա են զարգացմանը խոչընդոտող լուրջ խնդիրներ: Ցածր ՃԶԶԻ-ն, դրա աճի աննշան տեմպերը, առանց այն էլ ոչ բարվոք վարկանիշային դիրքի տարեցտարի շարունակվող վատթարացումը վկայում են, որ Հայաստանը, փոխանակ դառնալու տուրիզմի գերազանցության կենտրոն (ինչպես հայտարարում է գործող իշխանությունը), էլ ավելի է զիջում իր դիրքերը զբոսաշրջության ոլորտում: Իսկ վերջին տարիներին արձանագրված զբոսաշրջային հոսքերի էական աճը ոչ թե պետական արդյունավետ քաղաքականության կամ կառուցվածքային բարեփոխումների, այլ,

պարզապես, արտաքին աշխարհաքաղաքական ժամանակավոր գործոնների բարենպաստ ազդեցության արդյունք է: Մինչդեռ ակնհայտ է, որ առանց ենթակառուցվածքների ապակենտրոնացված զարգացման, միջազգային հարթակներում ազգային ռեսուրսների ճանաչելիության բարձրացման, առանց հստակ և նպատակաուղղված պետական աջակցության անհնար է ակնկալել զբոսաշրջության կայուն ու ներառական աճ:

Աղյուսակ Ա. ՃՁՁԻ-ի ենթահինդեքսները, հիմնասյուները և դրանց ցուցիչները

ԵՆԹԱ- ԻՆԴԵՔՍ	Հիմնասյուն	Ցուցիչները
	1. Գործարար միջավայր	1.01 Օրենքի գերակայություն 1.02 Պետական կարգավորման բեռը 1.03 Քաղաքականության կայունությունն ապահովող կառավարություն 1.04 Երկրի վարկային վարկանիշ 1.05 Իրավական (դե-յուրե) ֆինանսական գլոբալացում 1.06 Իրավական (դե-յուրե) առևտրային գլոբալացում 1.07 ՓՄՁ-ների հասանելիությունը ֆինանսներին
	2. Ապահովություն և անվտանգություն	2.01 Տեղական ոստիկանության հանդեպ վստահություն 2.02 Գիշերը մենակ քայլելու ապահովություն 2.03 Սպանությունների մակարդակ 2.04 Ահաբեկչության գլոբալ ինդեքս 2.05 Կազմակերպված բռնություն, զոհերի թիվը
	3. Առողջություն և հիգիենա	3.01 Բուժաշխատողների «խտություն» 3.02 Հիմնական սանիտարական պայմանների հասանելիություն 3.03 Խմելու ջրի հասանելիություն 3.04 Հիվանդանոցային մահճակալների «խտություն» 3.05 Վարակիչ հիվանդությունների տարածվածություն
	4. Մարդկային ռեսուրսներ և աշխատաշուկա	<u>Աշխատուժի որակավորում</u> 4.01 Միջնակարգ կրթությամբ աշխատուժի կշիռ 4.02 Բարձրագույն կրթությամբ աշխատուժի կշիռ 4.03 Միջնակարգ կրթության որակ 4.04 Շարունակական կրթության որակ <u>Աշխատաշուկայի դինամիկա</u> 4.05 Աշխատանքի ընդունման և աշխատանքից ազատման պրակտիկա 4.06 Տեղական աշխատաշուկայում որակյալ աշխատակիցներ գտնելու դյուրինություն 4.07 Աշխատանքային ճկուն ռեժիմներ 4.08 Աշխատուժի մասնակցության մակարդակ <u>Աշխատաշուկայի դիմակայունություն և հավասարություն</u> 4.09 Աշխատատեղերի հավասար հնարավորություններ 4.10 Աշխատողների իրավունքներ 4.11 Կանանց մասնակցությունը աշխատուժում 4.12 Սոցիալական պաշտպանության հիմնական ծածկույթ 4.13 Սոցիալական պաշտպանության ծախսեր
	5. ՏՀՏ կիրառելիություն	5.01 Համացանցից օգտվող անձինք 5.02 Լայնաշերտ համացանցի բաժանորդներ 5.03 Բջջային լայնաշերտ համացանցի բաժանորդներ 5.04 3G բջջային ցանցի ծածկույթ 5.05 Թվային վճարումների կիրառում 5.06 Տրանսպորտային և փոխադրումների ծառայությունների համար թվային հարթակների կիրառում 5.07 Հյուրանոցային, ռեստորանային և ժամանցային ծառայությունների համար թվային հարթակների կիրառում 5.08 Հզորության կորուստներ

ԵՆԹԱ-ԻՆԴԵՔՍ	Հիմնասյուն	Ցուցիչները
2 ԾՁ ՈԼՈՐՏԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆՊԱՏՈՂ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ	6. ԾՁ ոլորտի առաջնայնություն	6.01 ԾՁ ոլորտում պետական ծախսեր 6.02 ԾՁ տվյալների համապարփակություն 6.03 ԾՁ տվյալների ժամանակին տրամադրում 6.04 Երկրի բրենդի ռազմավարության վարկանիշ
	7. ԾՁ ոլորտի բացություն	7.01 Մուտքի վիզայի պահանջներ 7.02 Օդային հաղորդակցության պայմանագրերի քանակ 7.03 TRAVELSAT Հյուրընկալության հեղինակության ինդեքս 7.04 Անձնագրային մոբիլության ցուցիչ
	8. Գնային մրցունակություն	8.01 Հյուրանոցների գների ինդեքս 8.02 Գնողունակության համարժեքություն 8.03 Վառելիքի գների մակարդակ 8.04 Կարճաժամկետ վարձակալության գին
3 ԵՆԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	9. Օդային տրանսպորտի ենթակառուցվածք	9.01 Օդային տրանսպորտի ծառայությունների արդյունավետություն 9.02 Հասանելի նստատեղ-կիլոմետրեր 9.03 Գործող ավիաընկերությունների քանակ 9.04 Օդանավակայանների կապակցվածություն
	10. Վերգետնյա և ծովային տրանսպորտի ենթակառուցվածք	10.01 Ճանապարհների որակ 10.02 Ճանապարհային ցանցի «խտություն» 10.03 Երկաթուղային ծառայությունների արդյունավետություն 10.04 Երկաթուղային ցանցի «խտություն» 10.05 Հանրային տրանսպորտի արդյունավետություն 10.06 Ծովային նավահանգստային ծառայությունների արդյունավետություն
	11. Զբոսաշրջային ծառայություններ և ենթակառուցվածք	11.01 Հյուրանոցային համարների «խտություն» 11.02 Կարճաժամկետ վարձակալության հայտարարությունների «խտություն» 11.03 Աշխատանքի արտադրողականությունը հյուրանոցներում և ռեստորաններում 11.04 ԾՁ կապիտալ ներդրումների ինտենսիվություն
4 ԾՁ ՈԼՈՐՏԻ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐ	12. Բնական ռեսուրսներ	12.01 ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի բնական ժառանգության վայրերի քանակ 12.02 Հայտնի կենսատեսակների ընդհանուր թվաքանակ 12.03 Պահպանվող տարածքների ընդհանուր մակերես 12.04 Բնական զբոսաշրջության թվային պահանջարկ 12.05 Ցամաքային և քաղցրահամ ջրերի էկոտարածաշրջանների քանակ
	13. Մշակութային ռեսուրսներ	13.01 ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի մշակութային ժառանգության վայրերի քանակ 13.02 Բանավոր և ոչ նյութական մշակութային ժառանգություն 13.03 Մեծ մարզադաշտերի քանակ 13.04 Մշակութային և ժամանցային զբոսաշրջության թվային պահանջարկ 13.05 ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի «կրեատիվ» քաղաքների քանակ
	14. Ոչ ժամանցային ռեսուրսներ	14.01 Forbes Global 2000 ընկերությունների գլխամասերի առկայություն 14.02 «Գլոբալ» քաղաքների առկայություն 14.03 Լավագույն համալսարանների քանակ 14.04 Ոչ ժամանցային/գործարար զբոսաշրջության թվային պահանջարկ

ԵՆԹԱ- ԻՆԴԵՔՍ	Հիմնասյուն	Ցուցիչները
5 ՃՁ ՈԼՈՐՏԻ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ	15. Միջավայրային (բնապահպանական) կայունություն	<u>ՃՁ էներգետիկ կայունություն</u> 15.01 ՃՁ ջերմոցային գազերի (ՋԳ) ինտենսիվություն 15.02 ՃՁ էներգիայի ինտենսիվություն 15.03 ՃՁ ցածր ածխածնային էներգիայի օգտագործում 15.04 Վերականգնվող էներգետիկայի կարգավորումներ 15.05 Էներգաարդյունավետության կարգավորումներ <u>Աղբյուրվածություն և միջավայրային պայմաններ</u> 15.06 PM 2.5 մանր փոշու մասնիկների կոնցենտրացիա 15.07 «Ջրային սթրեսի» մակարդակ 15.08 «Կարմիր ցուցակի» ինդեքս 15.09 Անտառային ծածկույթի կորուստ 15.10 Անվտանգ մաքրված կենցաղային կեղտաջրերի հոսքերի տեսակարար կշիռ 15.11 Մաքուր օվկիանոսային ջուր <u>Բնության պահպանություն</u> 15.12 Բնապահպանական միջազգային պայմանագրերի վավերացումների քանակ 15.13 Բնության պաշտպանություն 15.14 Պահպանվող տարածքների ընդհանուր ծածկույթ 15.15 Պահպանվող տարածքներով ծածկված կենսաբազմազանության կարևորագույն տարածքների միջին մասնաբաժին
	16. ՃՁ ոլորտի սոցիալ տնտեսական ազդեցություն	16.01 ՃՁ ՀՆԱ բազմարկիչ (մուլտիպլիկատոր) 16.02 ՃՁ զբաղվածության բազմարկիչ (մուլտիպլիկատոր) 16.03 ՃՁ բարձր վարձատրվող աշխատատեղեր 16.04 ՃՁ աշխատուժի գենդերային հավասարություն
	17. ՃՁ ոլորտի պահանջարկի կայունություն	17.01 Ներգնա այցելությունների միջին տևողություն 17.02 Միջազգային զբոսաշրջային այցելությունների սեզոնայնություն 17.03 Մշակութային տեսարժան վայրերի նկատմամբ հետաքրքրության կենտրոնացվածություն 17.04 Բնության տեսարժան վայրերի նկատմամբ հետաքրքրության կենտրոնացվածություն 17.05 Աշխարհագրորեն ապակենտրոնացված (ցրված) զբոսաշրջություն

**Աղյուսակ Բ. ՃՁԶԻ-ն և դրա բաղադրիչները նախկին սոցիալիստական երկրներում (խորհրդային հանրապետություններ և
Կենտրոնական ու Արևելյան Եվրոպայի երկրներ)***

ԵՐԿԻՐ	ՃՁԶԻ				ՆՊԱՏՏՈՂ ՄԻՋԱԿԱՅՐ				ՃՁ ՈԼՈՐՏԻ ԶԱՐԱՋԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆՊԱՏՏՈՂ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ				ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾ ԵՎ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ				ՃՁ ՈԼՈՐՏԻ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐ				ՃՁ ՈԼՈՐՏԻ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ			
	2026		2024-ի համեմատ փոփոխություն		2026		2024-ի համեմատ փոփոխություն		2026		2024-ի համեմատ փոփոխություն		2026		2024-ի համեմատ փոփոխություն		2026		2024-ի համեմատ փոփոխություն		2026		2024-ի համեմատ փոփոխություն	
	Արժեք	Դիրք	Արժեքի, %	Դիրքի	Արժեք	Դիրք	Արժեքի, %	Դիրքի	Արժեք	Դիրք	Արժեքի, %	Դիրքի	Արժեք	Դիրք	Արժեքի, %	Դիրքի	Արժեք	Դիրք	Արժեքի, %	Դիրքի	Արժեք	Դիրք	Արժեքի, %	Դիրքի
1 Լեհաստան	4.46	1	▲ 2.02	0	5.46	11	▲ 1.10	-1	4.71	6	▲ -2.29	-1	4.18	4	▲ 10.44	2	3.29	1	▲ 5.63	0	4.02	12	▲ -1.43	0
2 Չեխիա	4.35	2	▲ 1.46	0	5.74	3	▲ 0.03	0	4.68	7	▲ -2.85	-1	4.35	2	▲ 7.54	0	2.13	7	▲ 2.52	0	3.90	15	▲ 3.51	5
3 Բուլղարիա	4.34	3	▲ 2.70	3	5.52	5	▲ 1.58	4	4.84	3	▲ 1.51	4	3.78	11	▲ 6.15	-1	2.28	5	▲ 5.76	0	4.48	2	▲ 1.98	0
4 Վրաստան	4.32	4	▲ 1.98	1	5.51	7	▲ 1.08	1	5.06	1	▲ 0.84	0	3.99	6	▲ 5.30	-2	1.89	12	▲ 6.08	0	4.35	3	▲ 0.60	2
5 Հունգարիա	4.31	5	▲ 0.97	-1	5.49	8	▲ -0.57	-3	4.91	2	▲ 0.62	1	3.91	8	▲ 4.82	0	2.28	6	▲ 6.82	0	4.18	8	▲ -1.62	0
6 Ռումինիա	4.31	6	▲ 2.33	1	5.34	12	▲ 2.85	1	4.52	12	▲ -0.86	0	3.90	9	▲ 3.91	-2	2.43	4	▲ 11.51	0	4.67	1	▲ -1.06	0
7 Էստոնիա	4.30	7	▲ 0.58	-4	5.83	1	▲ -0.86	0	4.64	9	▲ -0.35	0	4.11	5	▲ 4.96	-2	1.68	15	▲ 7.19	1	4.22	5	▲ -1.55	1
8 Սլովենիա	4.26	8	▲ 1.62	0	5.55	4	▲ -0.15	0	4.74	5	▲ -3.94	-3	3.92	7	▲ 3.58	-2	2.06	8	▲ 12.98	3	4.14	11	▲ 5.64	3
9 Խորվաթիա	4.25	9	▲ 1.58	0	5.46	10	▲ 2.52	1	4.15	18	▲ -3.53	-1	4.44	1	▲ 2.43	0	2.63	2	▲ 9.15	1	3.76	20	▲ -0.64	-1
10 Լիտվա	4.18	10	▲ 0.56	0	5.79	2	▲ 0.10	0	4.39	13	▲ -1.45	1	3.82	10	▲ 5.18	-1	1.60	18	▲ 2.78	-1	4.25	4	▲ -1.02	3
11 Ալբանիա	4.14	11	▲ 6.97	3	5.21	14	▲ 4.73	3	4.75	4	▲ -2.25	0	4.22	3	▲ 27.45	9	1.84	13	▲ 14.08	1	3.98	14	▲ 2.82	3
12 Ղազախստան	4.09	12	▲ 1.61	-1	5.19	15	▲ 2.59	0	4.52	11	▲ -1.31	0	3.27	14	▲ 12.08	2	2.53	3	▲ 1.86	-1	4.21	7	▲ -4.29	-4
13 Ադրբեջան	4.07	13	▲ 1.74	0	5.19	16	▲ 3.24	0	4.59	10	▲ -1.33	0	3.77	12	▲ 9.92	-1	1.94	10	▲ 1.21	-2	4.15	10	▲ -4.12	-6
14 Սլովակիա	4.04	14	▲ 0.75	-2	5.52	6	▲ 1.02	1	4.35	14	▲ -3.56	-1	3.25	15	▲ 3.25	-1	1.91	11	▲ 3.05	-2	4.17	9	▲ 1.94	2
15 Լատվիա	3.89	15	▲ 1.20	1	5.46	9	▲ -0.14	-3	4.34	15	▲ -2.49	0	3.36	13	▲ 6.03	0	1.53	20	▲ 8.86	1	3.71	21	▲ 1.90	0
16 Սերբիա	3.89	16	▲ 0.77	-1	5.26	13	▲ 0.56	-1	4.21	17	▲ -3.24	-1	3.23	16	▲ 4.58	-1	1.82	14	▲ 11.67	-1	4.00	13	▲ -1.74	0
17 Հայաստան	3.81	17	▲ 2.02	0	5.01	18	▲ 2.00	0	4.68	8	▲ -0.46	0	2.92	17	▲ 9.32	0	1.43	21	▲ 0.32	-1	4.21	6	▲ 0.77	3
18 Ուզբեկստան	3.69	18	▲ -1.05	54	5.03	17	▲ -0.72	-3	4.08	20	▲ 0.92	1	2.61	20	▲ -0.49	-1	1.96	9	▲ 6.14	1	3.86	17	▲ -7.20	-7
19 Հյուսիսային Մակեդոնիա	3.64	19	▲ 1.94	0	4.98	19	▲ 2.58	0	4.11	19	▲ -1.42	-1	2.83	18	▲ 7.77	0	1.57	19	▲ 5.75	0	3.81	18	▲ -1.19	0
20 Բոսնիա և Հերցեգովինա	3.58	20	▲ 2.77	0	4.60	21	▲ 0.95	-1	4.33	16	▲ 4.64	3	2.74	19	▲ 6.46	1	1.66	16	▲ 9.85	2	3.88	16	▲ -0.81	-1
21 Դրոզդստան	3.44	21	▲ 2.19	0	4.61	20	▲ 3.31	1	4.07	21	▲ -0.77	-1	2.31	21	▲ 13.82	0	1.64	17	▲ 3.38	-2	3.77	19	▲ -3.35	-3

*) Աղյուսակում վարկանիշավորումը կատարված է ընտրված 21 երկրների միջև:

«ԼՈՒՅՍ հիմնադրամ» գրառմամբ հրապարակված նյութը պաշտպանված է ՀՀ օրենսդրությամբ և միջազգային համաձայնագրերով: Հրապարակված նյութի բոլոր իրավունքների բացառիկ իրավատերը **«ԼՈՒՅՍ»** հիմնադրամն է:

Նյութի ամբողջական կամ դրանից քաղվածքների վերարտադրումը թույլատրվում է իրականացնել միայն **«ԼՈՒՅՍ հիմնադրամ»** գրառման և համապատասխան **ակտիվ հղման** տեղադրման պայմանով՝ պահպանելով «ԼՈՒՅՍ» հիմնադրամին պատկանող նյութերի օգտագործման կարգը: